

Kierkegaard

Vertrouw niet op schijnzekerheden als geld, bravoure, schoonheid, genot of het vaderland, schreef Søren Kierkegaard (1813-1855). De Deense dichter filosoof, die 200 jaar geleden werd geboren, riep op tot een ‘sprong in het bestaan’.

Een voor zijn tijd opmerkelijk man die weinig vandoen had met wollige wetenschap, dito professoren, geldzucht, macht enz. Voor hem gold dat het denken zo nauw mogelijk verbonden hoort te zijn met het leven: *de opgave van ieder mens is zichzelf worden*. Hiermee zitten we onmiddellijk bij het existentialisme die het dagelijks bestaan centraal stelt. Individuele keuzes maken, misschien wel via de fases van esthetiek-ethiek-religieus, daar gaat het om en je niet laten leiden door schijnzekerheden. Wat Kierkegaard hiermee bedoelde wordt onderwerp van deze bijeenkomst. En samen met zijn tijdgenoot Nietzsche leggen we de lijn neer van het existentialisme die uiteindelijk via Husserl en Heidegger leiden naar Sartre, Levinas en zo vele anderen. Van het belang van Kierkegaard gesproken!

In hoeverre filosoof?

intellectueel klimaat/tijdsgeest

wat is zo existentieel aan hem?

positie ethiek en religie

latere invloed op ideeëngeschiedenis; in hoeverre gerecupereerd?

In hoeverre filosoof?

- filosoferend schrijver, dichterlijk filosoof? Grens filosofie-literatuur; literator en denker; moeilijk te classificeren; geen gangbare filosoof;
- denkt en schrijft met dodelijke felheid en bezwerende kracht a.h.w. beeldenstormend zoals Nietzsche, Marx. Dus polemisch, eigenzinnig, sarcastisch. Daarom betitelt als ‘de Socrates van Kopenhagen’.
- nogal buitenissig, controversieel denker: tegen gewoontes, vooronderstellingen;

- moeite met intellectuelen, professoren, staatskerk: illusie van de objectiviteit;
- geen helder opgebouwd eenheidswerk; pseudoniemengebruik; veel dagboeknotities die hebben geleid tot een soort fasetheorie: esthetisch – ethisch - religieus ... nadien! Hij was er niet op uit om een denkkader te scheppen, integendeel: hij wou ze net ontmaskeren van de valse zekerheden.
- uitgangspunt: DE OPGAVE VOOR IEDER MENS IS JEZELF WORDEN / HEB LIEF, WORD JEZELF
- m.a.w. de opdracht om lief te hebben valt samen met de opdracht tot zelfwording

intellectueel klimaat/tijdsgeest

- 2^e generatie vrijheid na val Ancien Regime
- Gegoede en rijke mensen leven nogal ‘decadent’, wispelturig, consumerend; vgl. de opera La Traviata – Verdi
- Kierkegaard typeert de samenleving van zijn tijd als ... vol van gemakzucht, schijnheiligheid en zelfbedrog. Daar tegen in te gaan wordt overigens voor hem een uitdaging, een doel, een programma.

wat is zo existentieel aan hem?

- integriteit van het individu: niet de problemen, maar *mijn* probleem
- aandacht voor emoties en hartstochten o.m. angst en schuld (protestant!)
- spanning/kloof tussen het bewustzijn van onze beperkingen en een kracht buiten ons die er veel aan doet om deze beperkingen te overstijgen

positie ethiek en religie:

- uitgangspunt: het zoeken naar de zin van het leven is een van onze sterkste neigingen
- vaststelling: we leven in instabiele onzekere wereld met het besef van een onontkoombaar einde → gevoel van vergeefsheid
- oplossing: wereldlijk (ethiek - autonomie) of religieus (godsdiens - overgave)
- voor Kierkegaard: religieus uitgangspunt, overigens ook terug te voeren tot zijn eigen geloofsstrijd en vandaar **hoofdvraag**:
➤ *hoe kom ik als **existerend** subject in een verhouding tot **God**?*

latere invloed op ideeëngeschiedenis → erkenning vrij laat postuum (zelf voorspeld)

- schreef Deens en ook in eigen land wat ‘overbodig’ bekeken
- v.a. 1855: enkel Duitse vertalingen: weinig indruk in begin
- 1890: volgende Duitse vertalingen van vlugschriften tegen de kerk vallen beter op
- v.a. 1909: een eerste volledige uitgave in het Duits
- na 1918: steeds grotere invloed in Engelse, Amerikaanse en Franse publikaties
- v.a. 1930-40: associatie met existentialisme → internationale bekendheid
- na 1945: begrippen zoals eenzaamheid, geworpenheid, het absurde, de angst enz. komen nu ook voor bij latere schrijvers (Heidegger, Sartre, Camus e.a.)
- conclusie: enigszins ruim gerecupereerd, zeker niet genegeerd

Leven, typering:

- 1833 geboren; gezin krijgt 7 kids waarvan 5 overlijden; broer is pastor-theoloog
- vader wolhandelaar: rijk; moeder op achtergrond
- *Streng, luther-protestantse vader: discipline en tucht, gehoorzaamheid, somberheid en bevangen van religieuze schuld; zwaarmoedig*
- Kierkegaard heeft *dat beleefd* en typeert zijn opvoeding als krankzinnig en heeft een verhouding tot zijn vader van liefde en vrees;
- Zeer intelligent, voelt zich ook superieur; rad van tong, scherp waarnemingsvermogen; introvert, eenzaam, onafhankelijke geest, last van bestaansleegheid, melancholisch: ik heb een Januskop met twee gezichten: met het ene lach ik, met het andere huil ik ...
- 1830: unief van Kopenhagen: algemeen en theologie; leest enorm veel paralit.; leeft allesbehalve sober: reactie op familie?
- 1838: plotseling overlijden vader; >> erfenis; gaat nu wel in op wens van ouders en studeert! Ook begint zijn schrijverscarrière;
- 1840: behaalt kandidaat in de theologie en later doctor (dissertatie: over ironie); tevens officiële verlovings met Regine Olsen: na 1 jaar verbroken! *Een door hemzelf toegebrachte wonde die een intens innerlijk lijden veroorzaakte.* Maar als buitengewoon individu ... de eenzaamheid ... om zijn extraordinarius waar te maken!
- 1841: naar Berlijn om colleges Schelling (anti-Hegel) te volgen
- 1842-45: enorme literaire productie; doorbraak
- 1855: overlijden

Essentie vs. existentie resp. Aristoteles vs. Kierkegaard

ARISTOTELES teleologie: alles heeft een bedoeling

Wanneer is een mens goed in het mens-zijn?

in de mate dat je meer of minder deugd voor hetgeen je bedoeld bent waarvoor ben je als mens bedoeld? Én/maar ben je wel voor ergens/iets bedoeld? Jazeker, dus

onderzoek om de meeste essentiële kenmerk/doel te achterhalen!

instrument	→	muziek
muzikant	→	muziekvertolking ademtechniek, vingervlugheid, lipspan.;
timmerman	→	functioneel meubel maken
(plant	→	vermogen te leven)
(dier	→	waarnemen)
MENS:	→	vermogen om na te denken en bewust te handelen m.a.w. → dat hoort te gebeuren in het juiste gebruik ervan = deugdzzaam leven, welke deugden:

matigheid, moed (innerlijke kracht), bezonnenheid en rechtvaardigheid, zijnde de vier hoofddeugden

d.w.z . het maken van de juiste keuze tussen teveel en te weinig
ofte: het juiste midden treffen ...

[Deugd - Wikipedia](#)

[Deugdethiek - Wikipedia](#)

[Deugdethiek - Wikipedia](#)

[Aristoteles, Ethica Nicomachea \(350 v. Chr.\) - Humanistische Canon](#)

[Kan iemand mij de *deugdethiek* van *aristoteles* uitleggen? - Goeie ...](#)

[Normen en waarden? Ethiek! < Rijksuniversiteit Groningen](#) over deugd, plicht, persp. ..

KIERKEGAARD reactie / weerwoord / visie

Kun je concrete dagdagelijkse beslissingen afleiden uit algemene geldende beslissingen?

Kan individueel geluk afgeleid worden vanuit algemene bepalingen over geluk?

ofte: spanning tussen subjectiviteit en objectiviteit!

mijn geluk	en	het geluk
concrete	vs.	abstract bestaan
existentie	vs.	essentie
enkeling		
hartstocht		
regels???	vs.	wel regels
uiterlijk		innerlijk

Ook had Kierkegaard enige moeite met de filosofie van Hegel. Bij Hegel dient het individu eerst opgenomen te worden in een organische samenleving en kan dan pas tot zelfverwerkelijking komen. Dus pas vrijheid achteraf en dat was Kierkegaard te laat!

Existentialisme:

Sinds 1800 (vervolg op Franse Revolutie) individu meer op zichzelf geworpen, hoort te leren hoe om te gaan met zijn eigen-ik maar ziet zijn identiteit vaak als een probleem en zoekt betekenis van het leven door het mysterie van zijn bestaan te beschouwen, te onderzoeken.

We kennen dit existentialisme vrij goed als een hype, een cultus, een intellectuele mode die na de jaren 1950 bloeide – maar dan misschien eerder als reactie op de nazi-cultuur - en nu nog steeds een deel van het hedendaagse denken bepaalt. Maar de filosofische voorgangers vinden we terug in de 19^e eeuw, m.n. Kierkegaard en Nietzsche.

Kierkegaard wordt als de grondlegger beschouwd. Deze filosoof had moeite met de abstracties en de generalisaties van Hegel die er van uit ging dat het individu tot zelfvervulling kon komen door op te gaan in een grotere, abstracte eenheid liefst in een organische staat(structuur). Dit was voor Kierkegaard veel te onbepaald, dus zweverig. Wat kon het individu hiermee? Kierkegaard zag het individu meer als een hoogst morele entiteit in een hoogst persoonlijk subjectieve staand menselijke leven. In het dagelijks leven neemt dit individu zelfstandige besluiten, sterk moreel geladen en – gezien Kierkegaards protestantse achtergrond – staat deze individuele ziel in relatie tot God.

Dit laatste heeft een tweesplitsing veroorzaakt in de existentialistische stroming:

- christelijk existentialisme Karl Barth, Paul Tillich, Rudolf Bultmann, Buber
- humanistische existentialisme Nietzsche, Heidegger, Sartre, Camus

Dat het existentialisme al in Kierkegaards tijd kunstzinnig naar boven komt wordt hartverscheurend bezongen in Tsjajkowsky's opera Jevgenin Onegin (1882) naar Poesjkins gelijknamige roman (1830), uit A.1:

Tatjana: Vertel me eens van toen je nog jong was, Njanja? Was je toen wel eens verliefd?

Njanja: Wat denk je wel, Tanja! In mijn tijd werd er over liefde niet gesproken, mijn schoonmoeder zaliger zou me zó uit het huis hebben gejaagd!

Tatjana: Hoe ging dat dan toen je trouwde, Njanja?

Njana: Dat was de wil van God, natuurlijk. Mijn Wanja was jonger dan ik, lieverd, en ik was dertien! Een week of twee kwam de koppelaarster over huis en uiteindelijk gaf mijn vader zijn zegen. Ik huilde bittere tranen van angst en vriendinnen maakten huilend mijn vlechten los en brachten me toen met gezang naar de kerk. En zo kwam ik bij een vreemde familie terecht ...

Even later volgt de briefscene ... wat is daar zo Kierkegaards aan?

[*Eugene Onegin: Letter Scene \(Anna Netrebko\) - YouTube*](#)
[tchaikovsky jevgeni onegin act 1 letter scene youtube](#)

LEER: opbouw

Levenswijzen: drie basisvormen / stadia van bestaan: esthetisch – ethisch – religieus (waar je uiteindelijk voor kiest, wordt aan het individu overgelaten, dus geen betutteling of belerend)

ESTHETISCH

- hoofdinteresse en doel: het plezier (Don Juan) in egoïsme
- hedonisme
- zinnelijke neigingen (Kant)
- in beslag genomen door externe zaken
- heeft geen werkelijk overzicht over zijn leven, zijn situatie
- leeft momentaan, het voorbijgaande ogenblik: vermaak, opwinding, onmiddellijkheid
- geen continuïteit, verandert ngl. van stemming en omstandigheden
- kan ook berekend en doordacht te werk gaan, maar toch experimenteel: zolang het aanspreekt
- laat iets vallen als iets aantrekkelijker zich aanbiedt: opportunisme
- passieve benadering van de wereld; onderwerping aan het contingente, aan wat je overkomt
- overgeleverd (prooi) aan wel en wee van buiten uit: het kan er zijn maar ook niet zijn

- wilskracht en kunnen blijven genieten?
- dialectiek: prettig – onprettig; geluk – ongeluk – lot
- indien innerlijk bewust worden ervan: gevaar voor wanhoop (maar kan worden onderdrukt of ontkend)
- deze vertwijfeling leidt niet naar hogere vorm van leven om zich te bevrijden
- dus gebruik van listen om innerlijke ontevredenheid te onderdrukken: allerlei activiteiten ontplooiën, work-alcoholic, consumeren, narcisme
- ontsnappen door verdriet als zin van het leven te promoten: perverse voldoening, slachtofferrol,
- natuur der dingen bepaalt dat ik een trieste aanleg heb, of pech gehad enz.
- toevlucht in Weltschmerz ... wat je ook doet, het loopt faliekant fatalistisch af ... tragisch verlokkelijk deterministisch (Zola) en dus vrij van verantwoordelijkheid om er iets aan te doen
- er is sprake van esthetische ‘melancholie’, een ziekte waar het hele jonge Duistland en Frankrijk onder zuchten (*Die Leiden des jungen Werthers* – jeugdwerk (1774) van von Goethe; opera *Werther* (1892) - Massenet)
- conclusie: deze houding, gebaseerd op het uiterlijke, leidt tot vertwijfeling waarvan de mens beseft dat het hem steeds kan ontnomen worden (Kierkegaard getuigt van psychologische subtiliteit) en de mens waagt de sprong naar het ethische ...
- vraag cq. discussie: opportunisme, narcist, egoïst?

ETHISCH

- burgerlijke moraal
- gebiedende eisen van de rede (Kant)
- plichten en verantwoordelijkheden (wel niet louter opvolgen van sociaal aanvaarde regels)
- toegewijd, bestendigheid en welomschreven; vastheid
- heeft eenheidscheppende notie van zichzelf en van wat hij zou moeten zijn
- uitgeschreven in *Het Evenwicht* met nogal wat Hegeliaanse bijgeluiden ↔ en toch moeite met Hegel
- overgang esthetisch naar ethisch voorgesteld als een opklimmende geestelijke beweging
- crisis in het esthetisch bewustzijn roepen om een nieuwe vorm van leven: *er komt in een mensenleven een moment waarop de onmiddellijkheid als het ware gerijpt is en de geest een hogere vorm eist, waarin de geest zichzelf wil grijpen als geest* en even verder: *het ethische vernietigt niet het esthetische maar transfigureert het*. Een soort mediatie?
- en dit met moties als: persoonlijkheid is het absolute / jezelf kiezen / zelfkennis, zelfacceptatie en zelfrealisatie ... je kiest jezelf als doel, als een opgedragen taak
- aandacht gericht op je eigen natuur, je wezenlijke werkelijkheid, dus talenten, neigingen, hartstochten die je controleert en cultiveert
- gaat terug op Stoa en Kant (nadruk op autonomie, handelingen en morele beoordelingen op grond van de kwaliteit van de wil)

- geldend voor hemzelf én de anderen: dat laatste levert discussie op of Kierkegaard zich laat beïnvloeden door Kant en/of Hegel: aangenomen wordt deze laatste!
- maar haalbaarheid: kan ieder mens zijn eigen weg zo maar zoeken, ontwikkelen zonder gedeelde publieke maatstaven (Kantiaans)
- m.a.w. ik laat het esthetische los en kies voor mijzelf, dus *mijn* vrijheid en nu zie ik het verschil cq. maak ik het onderscheid tussen goed en kwaad (daarmee ben ik onafhankelijk én laat het uiterlijke los) maar ken nu het bestaan van ‘schuld’ en de mens stelt vast dat hij door zonde wordt belaagd ... nu dan naar het religieuze
- zelf Kierkegaard wordt argwanend van deze extreem moeilijke opdracht!

Vraag: herken je jezelf als esthetisch en/of ethisch?

RELIGIEUS

- toelichting aan de hand van het bijbels verhaal van Abraham en Isaac: op de keper beschouwd afschuwelijk, gruwelijk, absurd ...
 - hoe ver kan het geloof gaan? Rationaliteit overtreffen?
 - wanneer de ‘sprong’ van het ethische naar het religieuze?
 - welke interpretatie gaf Kierkegaard aan dit bijbels verhaal?
 - kan een ‘bijzondere opdracht’ tot elke prijs? Grenzen, beperkingen?
 - kan een individu zichzelf onderworpen weten / voelen aan een unieke roeping?
 - dus: vervulling van de mens als zondaar, die zichzelf hiervan niet kan bevrijden, is gelegen in gehoorzaamheid zonder voorbehoud aan de wil van God, mede gezien in God volmaakte vrijheid ligt, of tenminste aan een hoger gezag (kosmisch mandaat bij Oosterse godsdiensten, Jahweh, Allah e.a.), m.a.w. een dergelijke totale loyaliteit houdt blijkbaar in dat we onze autonomie als radicaal (Nietzsche!) persoon op het spel durven te zetten ... hiermede komt het eeuwige in de tijd ofte: God is mens geworden en komt tot de mens om de waarheid te geven, want de mens zelf is hiertoe niet in staat
 - [Izaäk \(aartsvader\) - Wikipedia](#)
- Google: abraham isaak en Jacob en vervolgens op afbeeldingen ... te bespreken!

m.a.w. wees niet zoals de ongelovige Thomas!

Vrijheid en het zelf:

- uitgangspunt: religie is persoonlijke toe-eigening, dus weg met misvattingen om het wezenlijke te verduisteren, maar wel daardoor de ‘existerende enkeling’ (begrip Socrates)
- wie is nu die ‘ik’, eenzaam maar wel verantwoordelijk?
- enig antwoord in *Het begrip angst* en *De ziekte van de dood*;
- verantwoordelijkheid nemen is een zaak van worden; dus veel alternatieven en tegelijk (on)bewust geladen met onbehagen, onrust en angst (voor zichzelf), vaak ‘zonder oorzaak’, zgn. ‘iets dat niets is’ ofte ‘angst voor niets’; Kierkegaard metaforeert: welk gevoel als je omlaag kijkt in een gapende afgrond? En stelt: ‘duizeligheid van de vrijheid’. Ambivalentie? Opdracht? Sartre stelt ‘angst voor jezelf’ omdat je zelf

scheidsrechter bent voor de keuze die je moet kiezen: beangstigend? Zo ver gaat Kierkegaard niet: zoekt religieus antwoord.

- sfeer van onontkoombaarheid wordt later ook opgepakt in existentialistische geschriften;
- de zondeval: Adam weet/kent het verschil tussen goed en kwaad niet tot het verbod 'de mogelijkheid van vrijheid' (op)wekt; de zondeval staat ook voor de mens die zich afkeert van de waarden die God heeft ingesteld en sindsdien is er ellende over de mens gekomen!
- daartegenover een sprong naar de andere kant (dus niet de angst of vervreemding van God) die ons voert naar het ... geloof! Dus niet de deugd maar het geloof is het tegengestelde van zonde (= uitvinding van de mens)
- Kierkegaard noemt dit als het aanvaarden vanuit een 'intense innerlijkheid' de 'objectieve' onzekerheid omarmen met de complete passie van het oneindige, dus niet toegankelijk voor het verstand maar wel de enige weg tot (goddelijke) hulp/redding

Waarheid is subjectiviteit

- Kwaal van de intellectuele zienswijze: misverstand speculatieve filosofie en christendom; dus tegen Hegel;
- Wantrouwen voor formeel systemen die 'wezenlijke waarheid' pretenderen
- Veel invloed van Hamann (nietsontziende anti-rationalist) en Lessing (hoe kan historische X-us Gods zoon zijn???)
- Lessing: Als ik op historische gronden geen bezwaar maak tegen de stelling dat Christus een dode man tot leven wekt, moet ik om die redenen voor waar aannemen dat God een zoon heeft die van hetzelfde wezen is als hijzelf?
- Dogmatiek christelijke orthodoxie niet in overeenstemming met rede
- *Wijsgerige kruimels* toe-eigening religieuze waarheid vs Plato's *Meno*: de waarheid wordt niet bij iemand binnengebracht van buitenaf maar ze is al binnen in hem; rol leraar is dus toevallig!

Conclusies:

- christendom is niet terug te brengen tot ratio (objectiviteit, misplaatst intellectualisme) maar overgave aan goddelijke genade (Emil Brunner, Karl Barth)
- rituelen zijn niet voldoende, je hoort God te volgen, onverdeelde toewijding ofte afsterven aan de wereld, betrekkelijke doelen opzij zetten, mensen daarover opmerkzaam maken ...
- moeite met verwereldlijking en huichelarij van christen(heid)
- was er niet op gericht de kerk in diskrediet te brengen, eerder rechtstreeks gericht op de mens
- kritiek: eenzijdige nadruk op persoonlijke redding
- de stelling: *een morele uitspraak kan uiteindelijk nooit meer zijn dan een oefening in persoonlijk beslissen*, wordt door vele existentialisten overgenomen
- Wittgenstein koesterde diep respect voor Kierkegaard

Verdere vragen / bedenkingen:

- Hoe zou Nietzsche staan tegenover zijn tijdgenoot?
- *Als het geloof voorondersteld wordt door het religieus geweten*, hebben fundamentalisten dan geen gelijk in hun streven naar een of andere godsdienstige staat? Is dat dan niet gerechtvaardigd, is dat houdbaar / haalbaar?
- Komt het werk van Kierkegaard niet enigszins geforceerd over?
- In welke levenswijze zou je het begrip *catharsis* plaatsen?
- Wordt ook bekeken als een Romeinse stoïcijn. In hoeverre?
- Kritiek op het gegeven dat hij weinig oog had voor onze taak in deze wereld en ook weinig aandacht voor de medemens;
- Zit er ook geen geraffineerde zelfkwalling in zijn zelfreflecties? een romantisch aankomend tintje in zijn tijd;
- Maar hoe dan ook: na Kierkegaard verandert de wereld: het individu staat nergens zo centraal sinds zijn schrijven; een serieuze scheiding van de geesten en daarom wordt Kierkegaard graag bij de groten als Socrates en Kant geplaatst;
- Overigens: zijn doctoraalscriptie ging over de ironie en in het verlengde hiervan werd Socrates meegenomen; Kierkegaard hanteerde een Socratische houding van scherpe vragen stellen recht toe recht aan op het individu;

[Søren Kierkegaard - Wikipedia](#)

Op deze site staat de volledige door Kierkegaard zelf gekozen tekst van zijn grafsteen vermeld en waarbij de laatste zin opmerkelijk eindigt: *met mijn Jezus praten.*: hoe horen wij deze tekst te interpreteren? Ofte: hoe zag Kierkegaard naar die Jezus? Uiteindelijk, lees de volledige site, blijkt Kierkegaard flink antikerkelijk te zijn!

Verder lees je op deze site over zijn bewogen leven en hectische maar toch doordachte opvattingen: het onderdeel filosofie geeft een eerste heldere inleiding op zijn denken.

[Sören Kierkegaard - Citaten.net](#)

Overloop een aantal citaten en stel vast hoe ze met ons direct bestaan te maken hebben!

[Redactieraad Kierkegaard Werken VZW](#)

Op deze site vind je een aantal werken van Kierkegaard die al in het Nederlands vertaald zijn.

[Historisch profiel: Kierkegaard - Filosofie](#)

Een 4 blz. tellend redelijk makkelijk leesbaar artikel waarin een aantal aspecten over Kierkegaard's leven en filosofische gedachten wordt verteld. Zo o.m. zijn wanhopig besluit om zijn verlovings met Regine Olsen af te breken, het veelvuldig gebruik van meerdere pseudoniemen, hoe 'apart' Kierkegaard zichzelf aanvoelde en dit alles doorspekt met relevant en nog steeds hedendaags gedachtegoed.